

ABSOLIUČIAI DRAUDŽIAMAI VEIKSMAI BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Gintaras Goda

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedros docentas
socialinių mokslų daktaras
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 74
El. paštas: g.goda@lat.lt

Straipsnyje analizuojamas smurtinio pobūdžio veiksmų baudžiamajame procese galimo įteisavimo išimtiniais atvejais klausimas, pasisakoma prieš tokio pobūdžio pataisas teisės aktuose. Remiantis Europos žmogaus teisių teismo praktika straipsnyje taip pat nagrinėjama ikiteisminio tyrimo metu padaromų pažeidimų, kai panaudojamos draudžiamos priemonės, įtaka įrodinėjimo procesui.

Im Aufsatz wird die Frage der Zulässigkeit der Folter, Quälerei und Drohungen im Ausnahmefällen analysiert, die Möglichkeit entsprechende Gesetzänderungen vorzunehmen wird verneint. Der Aufsatz erörtert unter der Berücksichtigung der Rechtsprechung des EGMR die Bedeutung der unzulässiger Handlungen während des Ermittlungsverfahrens für die Annahme der Beweisverbote.

Įvadas

Smurtinio pobūdžio priemonių naudojimas ar grasinimai naudoti tokias priemones baudžiamajame procese yra absoliučiai draudžiami. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 11 straipsnio 2 dalyje išvardyti metodai, kurie jokiais atvejais negali būti pripažinti teisėtais – „Taikant procesines prievartos priemones bei atliekant šiame Kodekse numatytus tyrimo veiksmus, draudžiama naudoti smurtą, grasinti, atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus. Panaudoti fizinę jėgą leidžiama tik tiek, kiek tai būtina proceso veiksmo atlikimo trukdymams pašalinti“. BPK 20 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad

įrodymai turi būti gaunami teisėtais būdais. Neabejotina, kad tai, kas yra draudžiama, yra neteisėta.

Dėl fizinio ir psichologinio smurto, nežmoniško ar žeminančio elgesio uždraudimo demokratinės valstybės susitarė gana seniai. Kankinimai ir kitokie smurtiniai veiksmai yra uždrausti svarbiausiais žmogaus teisių apsaugai skirtais tarptautiniais dokumentais. Tai yra padaryta 1948 m. JTO visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5 straipsnyje, 1966 m. JTO tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 7 straipsnyje, 1984 m. JTO konvencijoje prieš kankinimą ir kitokią žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių

apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 3 straipsnyje, 1987 m. Europos konvencijoje prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, Europos Sąjungos žmogaus teisių chartijos 4 straipsnyje. Skirtingai nei dėl kai kurių kitų žmogaus teisių, tarptautiniai aktai nenumato, kad draudimas kankinti galėtų būti atšaukiamas paskelbus valstybėje ypatingą padėtį. Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 7 straipsnyje kankinimai įvardijami kaip nusikaltimas žmoniškumui¹. Ilgą laiką teoriniu požiūriu atrodė, kad teisinis šių klausimų reguliavimas negali kelti jokių problemų. Pagrindine problema teisės mokslui ir teisei praktikai kelis dešimtmečius buvo ne klausimas, ar smurtas (nežmoniškas, žeminantis elgesys) tam tikrais atvejais gali būti pateisinamas, o ribų, kurias peržengus tyrimą atliekančių pareigūnų veiksmus būtų galima vertinti kaip nežmoniškus ar žeminančius, paieška. Taip pat buvo nagrinėjamas draudžiamų veiksmų klasifikavimo (ar kvalifikavimo) klausimas, pavyzdžiui, nežmoniško elgesio atskyrimo nuo žeminančio elgesio ar kankinimų. Problemų buvo išvengiama tik dėl tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų nuostatų pažeidimo teisinėje praktikoje. Tai, kad tokie pažeidimai padaromi pakankamai dažnai, rodo ir Europos žmogaus teisių teismo (toliau tekste – EŽTT) nagrinėtų bylų analizė. EŽTT pateikiamoje statistikoje nurodoma, kad 1959–2010 metais EŽTK 3 straipsnio, numatančio, kad „Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį elgesį arba būti taip baudžiamas“, pažeidi-

mas buvo nustatomas labai dažnai: EŽTT 69 kartus konstatavo kankinimų taikymą, 824 kartus nežmonišką ir žeminantį elgesį, dar 264 kartus buvo nustatyta, kad pareiškėjų skundai dėl netinkamo elgesio su jais nacionaliniu lygmeniu buvo netinkamai iš-tirti (angl. *lack of effective investigation*)².

Straipsnyje plačiau analizuojami nemažai dėmesio sulaukę EŽTT Didžiosios kolegijos 2010 m. birželio 1 d. ir 2006 m. liepos 11 d. sprendimai bylose *Gäffen prieš Vokietiją ir Jaloh prieš Vokietiją*, taip pat atkreipiamas dėmesys į 2011 m. kovo 15 d. bylos *Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą* sprendime išryškintas Lietuvos teisinės praktikos problemas. Šiose EŽTT bylose EŽTK 3 straipsnio pažeidimai konstatuoti dėl skirtingų priežasčių. Sprendimai parodo, kad draudžiamu elgesiu gali būti pripažįstamas ne tik tiesioginis smurtas.

Straipsnyje aptariama ir galimybės baudžiamajame procese atsakyti kategoriškų draudimų siekiant itin svarbių tikslų diskusija. Tokia diskusija XXI a. pradžioje teisės moksle netikėtai buvo atgijusi. Smurto pateisinimo poreikis sietas su bū-

² Pažymėtina, kad daugelis statistikoje nurodomų pažeidimų buvo padaryti dviejose valstybėse – Rusijoje (25 kankinimo, 295 nežmoniško ar žeminančio elgesio ir 60 neefektyvaus tyrimo atvejai) ir Turkijoje (27 kankinimo, 207 nežmoniško ar žeminančio elgesio ir 98 neefektyvaus tyrimo atvejai). Iki 2010 metų byloje prieš Lietuvą buvo nustatyti trys EŽTK 3 straipsnio pažeidimai – visais atvejais, konstatuojant žeminantį, nežmonišką elgesį ne dėl netinkamo baudžiamojo proceso veiksmų atlikimo, o dėl netinkamų kalinimo sąlygų (žr. bylos *Valašinas prieš Lietuvą* Nr. 44558/98, 2001 m. liepos 24 d. sprendimas, *Karalkevičius prieš Lietuvą* Nr. 53254/99, 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas, *Savenkovas prieš Lietuvą* Nr. 871/02, 2008 m. lapkričio 18 d. sprendimas). 2011 m. kovo 15 d. sprendimu jau nustatytas EŽTK 3 straipsnio pažeidimas dėl netinkamų procesinių veiksmų – žr. bylą *Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą* (Nr. 32293/05).

¹ Apie kankinimo draudimą tarptautiniuose teisės aktuose žr.: DRAKŠAS, R., VALUTYTĖ, R. Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje, *Teisė*, 2009, t. 71, p. 7–24.

tinybe ieškoti naujų kovos su terorizmu metodų³. Tokiame kontekste buvo pradėtas kelti klausimas, ar tikrai iškilus itin sudėtingai situacijai kankinimų draudimo negali būti atsisakyta.

Lietuviškoje teisės literatūroje analizuojami šiam straipsnyje klausimai išsamiau nebuvo nagrinėti.

1. Diskusijos dėl kankinimų pateisinimo baudžiamajame procese atgimimas

Žymus Vokietijos teisinkas W. Hassemeris yra pasakęs, kad baudžiamajame procese esama principų, kurių jokiais atvejais, jokiais sąlygomis negali būti atsisakyta. Pagal Hassemerį, teisė neduoti parodymų, nekaltumo prezumpcija, *non bis in idem* principas, o labiausiai kankinimų uždraudimas yra nedisponuotini (vok. *unverfügbares*) dalykai, jais pasireiškia baudžiamojo proceso padidėjimas ir teisinė kultūra (vok. *Zivilität* ir *Rechtskultur*) [21, S. 196–200]. Neleistinų apklausos metodų naudojimas paprastai reiškia draudimo versti duoti parodymus – *nemo tenetur se ipsum accusare* (angl. *priveledge against self incrimination*) principo, kuris turi būti suvokiamas kaip sąžiningo proceso principo sudedamoji dalis, pažeidimą.

Su tokia pozicija iš esmės buvo sutinkama, tačiau kartais reiškia ir abejojimų. 1992 m. garsus Vokietijos sociologas N. Luhmanas, skaitydamas viešą paskaitą, išskėlė retorinį klausimą: „[sivaizduoki-

te, Jūs esate aukštas policijos pareigūnas. Šalyje siaučia teroristai, kasdien žudynės, gaisrai. Jūs sugavote teroristų vadeivą ir, jeigu jį kankintumėte, Jums galbūt pavyktų išgelbėti dešimtis ar tūkstančius gyvybių. Kaip elgtumėtės?“ [23, S. 38].

Po dešimties metų teoriniu lygmeniu keltą dilemą, nors ir ne su terorizmu susijusioje byloje, Vokietijoje teisėsaugos pareigūnams teko spręsti iš tikrųjų – 2002 m. rugsėjį tiriant baudžiamąją bylą, kurioje buvo sulaikytas asmuo, įtariamas vienuolikamečio vaiko pagrobimu ir išpirkos už jį reikalavimu, Frankfurto prie Maino policijos viršininko pavaduotojas ketvirtą dieną po pagrobimo nurodė pavaldiems pareigūnams pagrasinti įtariamajam, kad jam bus taikomos smurtinio pobūdžio priemonės, jei nenurodys pagrobto vaiko buvimo vietos. Tokiu būdu buvo tikimasi išgelbėti vaiką, kurio gyvybei, policijos pareigūnų manymu, grėsė didelis pavojus, nes buvo manoma, kad vaikas laikomas paslėptas (iš tikrųjų vaikas tuo metu jau buvo nužudytas), galbūt sveikatai ir gyvybei pavojingomis sąlygomis. Iki tol teisėsaugos pareigūnus neteisingais parodymais klaidinęs įtariamasis, išsigandęs grasinimo, davė parodymus, pasakė, kad vaikas negyvas ir nurodė, kur paslėptas kūnas. Taigi, kaip ir Luhmano pateiktame pavyzdyje, įstatymuose nenumatytų priemonių buvo imtasi pirmiausia siekiant prevencinių tikslų – išgelbėti vaiko gyvybę. Dėl neteisėtų veiksmų atlikimo buvo pradėtas dviejų pareigūnų baudžiamasis persekiojimas.

Ši byla sukėlė intensyvią mokslininkų ir praktikų diskusiją teisės literatūroje. Nuomonės dėl to, ar smurtui, kankinimams ir grasinimams taikytinas absoliutus draudimas, ar vis dėlto išimtiniais atvejais to-

³ Ypač 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro aktai Niujorke suteikė pagrindą teigti, kad įprastos priemonės gali būti nepakankamai veiksmingos traukiant baudžiamajon atsakomybėn teroristų organizacijoms priklausančius asmenis, apsaugant visuomenę nuo itin sunkius padarinius sukeliančių nusikaltamų veikų.

kios priemonės gali būti pateisinamos, išsiskyrė. Žinoma, dauguma diskutuojančių siūlė laikytis pozicijos, kuria daug metų, bent jau viešojoje erdvėje, nebuvo abejojama, kad visoks smurtas atliekant proceso veiksmus yra neleistinas. Tačiau pritirimo sulaukė ir nuomonė, kad valstybė ne tik gali, bet ir išimtiniais atvejais privalo kankinti. Grėsmėje atsidūrę piliečiai turi teisę reikalauti, kad jėga būtų naudojama. Priešingu atveju, t. y. laikantis absoliutaus kankinimų draudimo ir kaltininko teisėms suteikus pirmenybę prieš aukos teises, teisingumo kriterijai gali būti apversti aukštytin kojom, jei jau policijai suteikta teisė šaudyti į įkaito pagrobėją, tai kodėl esant būtinybei turėtų būti neleidžiamas garbė ir orumą pažeidžiantis kankinimas, juk kaltininko garbė ir orumas yra mažiau svarbūs už įkaito gyvybę [10, S. 165, 171].

Taip pat buvo teigiama, kad yra skirtumas tarp pavojų išvengimo arba prevencinių kankinimų ir inkvizicinių kankinimų. Inkvizicinis (siekiant gauti parodymus) kankinimas yra negalimas, tačiau tam tikros priemonės gali būti pateisinamos ir neužtraukti baudžiamosios atsakomybės, jei jos taikomos siekiant išvengti gresiančių pavojų. Argumentai stiprinti ir teiginiu, kad kankinimų naudojimas vėlyvaisiais viduramžiais prieš plėšikų bandas, plėšikaujančius riterius, žmogžudžius ir padegėjus galbūt padėjo pamatus moderniai valstybei [15, S. 297–302].

Teiktas ir siūlymas kankinimus pateisinti naujai aiškinant baudžiamosios teisės būtinąjo reikalingumo ir būtinąsios ginties institutus. Siūlant tokią išeitį teigta, kad kankinimų draudimo suabsoliutinimas yra neteisingas, nes valstybė papuola į spąstus suabsoliutindama tam tikrus principus.

Taip atsitinka, kai valstybė, kilus konfliktui tarp aukos egzistencinių teisių gėrių ir užpuoliko interesų, konfliktą sprendžia užpuoliko naudai, nekreipdama dėmesio į aukos teisę į gyvybę ir orumą. Kankinimų naudojimas, siekiant išgelbėti žmogaus gyvybę, nereikštų teisinės valstybės pabaišos, o pagrindo baimintis, kad kankinimų praktika labai išplistų, nėra, nes kiekvienu atveju būtų būtina pagrįsti būtinąsios ginties situaciją [13, S. 599–602].

Siūlant būtinąsios ginties variantą kankinimams pateisinti teigta, kad tam tikroje situacijoje kankinimai galėtų būti traktuojami kaip būtinąsios pagalbos teikimas aukai, t. y. turėtų būti vertinami kaip „gelbėjimo kankinimai“. Kaltininko garbės ir orumo suabsoliutinimas prieštarauja Vokietijos konstitucijos 1 straipsnio 1 dalies antro sakinio, numatančio, jog gerbti ir saugoti žmogaus garbė ir orumą yra visos valstybinės valdžios pareiga, o konstitucijai tenka pirmenybė prieš EŽTK 3 straipsnį, draudžiantį kankinimus ir kitokį smurtinį elgesį. Kaltininko kankinimas būtų galimas esant keturioms sąlygoms: 1) nukentėjusiojo garbės ir orumo pažeidimas (ypač kai yra grėsmė jo gyvybei), kylantis dėl aiškiai nustatyto įtariamojo veiksmų; 2) nėra galimybės pasiekti norimą rezultatą švelnesnėmis priemonėmis; 3) kaltininkui suteikiama galimybė pateikti reikiamą informaciją ir 4) garantavimas, kad skausmo sukėlimas netaps sunkesnių sveikatos sutrikdymų priežastimi [19, S. 953–957].

Nepritariantys santykinai gausiems siūlymams įteisinti kankinimus buvo privesti dėstyti kontrargumentus, t. y. įrodinėti tai, kas daug metų atrodė kaip savaime suprantamas dalykas. Kankinimų įteisinimo galimybė buvo neigiama nurodant, kad: vals-

tybė neverčia per prievartą duoti kraujo ar organų transplantacijai, kad būtų išgelbėta kitų piliečių gyvybė; kankinimas paverčia įtariamąjį objektu; neįmanoma kankinimų reglamentuoti, pavyzdžiui, nustatyti, kada ir kokios priemonės galėtų būti naudojamos [23, S. 46], o paprasčiausias kankinimų uždraudimo argumentas yra istorinis – praktinis patyrimas, kad kankinimais dažniausiai pažeidžiami nekalti asmenys [18, S. 1406–1409].

Prieš du Frankfurto prie Maino miesto policijos pareigūnus dėl neteisėtų veiksmų atlikimo vykusiame procese gynybos naudai buvo išsakomi argumentai, kad jokie kankinimo veiksmai realiai nebuvo atlikti, o duoti nurodymai buvo grynai prevencinė priemonė, kurios teisėtumas negali būti tikrinamas BPK tvarka⁴. Komentuojant šį procesą buvo daroma išvada, kad veiksmo paskirtis buvo dviguba – prevencinė ir procesinė. Kartu pažymėta, kad veiksmo dvigubo funkcionalumo pripažinimas iškelia didelių problemų. Toks veiksmų vertinimas sudaro prielaidas policijai bet kokią veiksmą pateisinti prevencinėmis reikmėmis ir taip nuolat vengti veiksmo atitikties griežtesniems standartams, kuriuos numato BPK, o tai plačiai atvertų vartus tolesniam BPK supolicinimui [23, S. 41–43].

⁴ Pirmosios instancijos teismas pripažino pareigūnus kaltus, bet, įvertinęs ypatingas įvykio aplinkybes, skyrė tik santykinai nedideles 3600 ir 10 800 eurų baudas, jų vykdymą atidedant. Šis nuosprendis aukštesnės instancijos teismui nebuvo apskūstas. Policijos viršininko pavaduotojas buvo perkeltas dirbti į Heseno žemės vidaus reikalų ministeriją, antras pareigūnas perkeltas į darbą, nesusijusį su baudžiamuoju procesu. Teisinis ginčas šioje istorijoje dar nėra visai baigtas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nuteistas vaiko pagrobėjas reikalauja neturtinės žalos atlyginimo dėl jam padarytų sveikatos sutrikdymų jo sulaikymo bei pirmųjų apklausų metu bei dėl grasinimų jo atžvilgiu naudoti smurtą.

Savo ruožtu prieš vaiko pagrobėją ir žudiką vykusiame procese gynyba gavo papildomų argumentų. Byloje kilo klausimas, ar grasinimas kankinti negali būti pripažintas procesine kliūtimi, t. y. pagrindu nutraukti procesą prieš asmenį, kuris buvo kankinamas ar buvo grasinama tai daryti. Panaši problema ankstesnėje Vokietijos teisinėje praktikoje nagrinėta situacijomis, kai buvo nustatyta, jog slaptas tyrėjas savo elgesiu provokavo padaryti nusikalstamą veiką, taip pat kai buvo konstatuojama per ilgą proceso trukmę. Dažniausiai daryta išvada, kad tokie pažeidimai laikomi bausmės švelninimo ar atsisakymo nuo jos pagrindu, tačiau Vokietijos Federalinis Aukščiausiasis Teismas yra pripažinęs, kad tokiais atvejais galimas ir proceso nutraukimas. Teoriškai nutraukimo idėja pagrindžiama remiantis 2003 m. Vokietijos Konstitucinio Teismo išsakyta idėja, kad procesas negali būti vykdomas, matant vien tik proceso tikslus ir nekreipiant dėmesio į konstitucines nuostatas, draudžiančias aukoti teisinės valstybės vertybes. Materialus ir procesinis kankinimų neteisėtumas reiškia, kad valstybė, panaudodama tokias priemones, sumoka teisinei valstybei per didelę kainą (vok. *übermäßiger rechstaatlicher Kosten*) [23, S. 61].

Nagrinėjamoje byloje teismas, svarstydamas proceso nutraukimo variantą, konstatavo, kad padaryti pažeidimai nėra tokie, kad proceso būtų neįmanoma tęsti⁵. Teismas padarė tokią išvadą, įvertinęs įtarimo (baigtas nužudymas) bei teisinės valstybės principo pažeidimo (grasinimas kankinti) sunkumo santykį. Komentuojant šį spren-

⁵ Vaiko pagrobėjas ir žudikas buvo nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė.

dimą daroma išvada, kad sunkiausiais kankinimo atvejais procesas turėtų būti nutraukiamas, o esant mažesniems pažeidimams turėtų būti apsiribojama visų su kankinimo panaudojimu susijusių duomenų nepripažinimo įrodymais [23, S. 57–61].

2. EŽTK 3 straipsnio pažeidimo įtaka įrodinėjimo procesui – EŽTT Didžiosios kolegijos 2010 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Gäfgen prieš Vokietiją*

Už vaiko pagrobimą ir nužudymą nuteistas asmuo kreipėsi į EŽTT, teigdamas, kad jo baudžiamoji byla išnagrinėta ir kaltinamasis nuosprendis priimtas pažeidžiant EŽTK garantuojamas teises. Pareiškėjas teigė, kad visi įrodymai, kuriais remiantis jis buvo pripažintas kaltas, buvo gauti dėl to, kad grasinamas jis davė parodymus, taip buvo surastas lavonas, svarbūs daiktai. EŽTT Didžiosios kolegijos 2010 m. birželio 1 d. sprendimu (*Gäfgen prieš Vokietiją – Gäfgen v. Germany, Application no. 22978/05, judgment of 1. Juni 2010*) nustatyta, kad grasinant kankinti buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis (grasiniamas kankinti pripažintas nežmonišku elgesiu), tačiau nenustatytas sąžiningo (teisingo) proceso principo (EŽTK 6 straipsnio) pažeidimas⁶.

⁶ Tokia EŽTT bylos baigtis reiškia, kad nuteistas neturi realių galimybių pasiekti baudžiamosios bylos atnaujinimo, nes būtent sąžiningo proceso principo pažeidimas (EŽTT išvada, kad procesas kaip visuma nebuvo sąžiningas) pagrindžia būtinybę iš naujo tikrinti, ar kaltinamas nuosprendis yra teisėtas. Vokietijos vyriausybė sutiko, kad pareigūnų veiksmai įtariamojo atžvilgiu buvo neteisėti, bet teigė, kad problema išspręsta nacionaliniu lygmeniu ir byla EŽTT neturi būti nagrinėjama, tačiau EŽTT vis tiek pripažino pareiškėją EŽTK pažeidimo auką, labiausiai dėl „simbolinio“ pareigūnų nubaudimo.

Dėl EŽTK 3 straipsnio EŽTT paaiškino, kad šio konvencijos straipsnio pažeidimas, neatsižvelgiant į įtariamojo elgesį, negali būti pateisinamas net ir gresiant pavojui gyvybei ar iškilus grėsmei valstybei. Toks aiškinimas bet kokias tolesnes diskusijas kankinimų įteisinimo klausimu, prieš tai nepakeitus EŽTK 3 straipsnio, verčia beprasmingomis.

Laukiant sprendimo *Gäfgen prieš Vokietiją* byloje buvo galima tikėtis, kad EŽTT Didžioji kolegija pateiks reikšmingų išaiškinimų dėl EŽTK 3 straipsnio pažeidimo įtakos įrodinėjimo procesui. Deja, išsamesnė doktrina šiuo klausimu nebuvo suformuota, jame pateikti išaiškinimai iš dalies laikomi abejotinais, nes sprendimas pasižymi atskirųjų nuomonių, kritikujančių sprendime daromas išvadas, gausa [14, S. 79]. Vis dėlto tam tikri orientyrai sprendime pateikti. EŽTT pakartojo anksčiau bylose⁷ išsakytą nuostatą, kad pažeidžiant nacionalinę teisę gauti duomenys gali būti laikomi priimtinais įrodymais, tačiau pabrėžė, kad pažeidžiant EŽTK 3 straipsnio nuostatas *tiesiogiai* gautą informaciją naudojant kaip įrodymus visais atvejais turėtų būti daroma išvada, kad

⁷ Pavyzdžiui, bylos *Khan prieš Jungtinę Karalystę* (*Khan v. United Kingdom, Application no. 35394/97, judgment of 12 Mai 2000*) sprendime, panašiai kaip ir 2001 m. rugsėjo 25 d. sprendime, priimtame byloje *P. G. ir J. H. prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT, konstatavęs EŽTK 8 straipsnio pažeidimą, nenustatė sąžiningo proceso principo (EŽTK 6 straipsnio 1 dalies) pažeidimo, nors dar nagrinėjant bylą dėl narkotikų įvežimo Anglijos teismuose buvo nustatyta, kad garsą įrašančios priemonės patalpose buvo naudojamos neteisėtai. Pažeidimo esmė – pasiklausymo priemonės sumontuoti nebuvo tinkamo įstatyme numatyto pagrindo, kaip to reikalaujama EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje. EŽTT yra nusprendęs, kad sąžiningo proceso principas savaime (automatiškai) nepažeidžiamas, kai vertinamas įrodymas, gautas pažeidžiant EŽTK nuostatas.

procesas yra nesąžiningas. *Netiesiogiai* su EŽTK 3 straipsnio pažeidimu susijusios informacijos panaudojimas gali reikšti EŽTK 6 straipsnio pažeidimą, kai tokia informacija yra svarbi pagrindžiant asmens nuteisimą ar bausmės parinkimą. Tačiau pažeidimas gali būti nenustatytas, jei, tikrinant svarbų nuosprendžiui priimti prisipažinimą (duotą teisme), yra pamini mi ir duomenys, gauti pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį. Šis sprendimas leidžia manyti, kad „užnuodyto medžio vaisių“ klausimu EŽTT nelinkęs pasisakyti už platesnį šios doktrinos aiškinimą, t. y. plėsti draudimus įrodinėjimo procese. Tiesiogiai EŽTT sprendime, deja, tai nėra pasakyta ir dėl to teisės literatūroje išreiškiamas apgailestavimas, nes tie, kurie laukė EŽTT sprendimo *Gäfgen* byloje tikėdamiesi aiškesnių atsakymų apie smurtinio pobūdžio pažeidimų, padarytų ikiteisminio tyrimo stadijoje, įtaką įrodymų draudimams, liko sutrikę [20, S. 3132].

Pritartina teisės literatūroje reiškiamai nuomonei, kad atlikus neteisėtą apklausą ir vėlesni parodymai negali būti vertinami kaip įrodymai, jei atliekant apklausą padarytas pažeidimas veikia toliau. Nors labai konkrečiai suformuoti „veikimo toliau“ kriterijus yra sudėtinga. Manytina, kad kuo daugiau laiko yra praėję nuo ydingos apklausos, tuo tolesnio veikimo tikimybė yra mažesnė. Reiškiama nuomonė, kad „veikimo toliau“ nėra tik tuo atveju, kai naujų apklausų metu apklausiamajam tinkamai išaiškinamos teisės ir situacija. Jei įtariamajam yra susidariusi sąlyga, kad jis jau negali atšaukti savo prisipažinimo (nors ir gauto neteisėtai) ir jo paties gynybos interesus yra geriausia anksčiau duotus parodymus pakartoti ar papildyti, „veikimas to-

liau“ gali būti konstatuojamas. Taip turėtų atsitikti ir tais atvejais, kai naujų apklausų metu iš esmės nieko naujo nepasakoma, o tik sutinkama, kad neteisėtai gauti įrodymai yra teisingi. Atsižvelgiant į tai, kad apklausos, atliktos panaudojant prievartą ar grasinimą ją naudoti, neteisėtumas yra itin didelis, todėl prieš naują apklausą įtariamajam turėtų būti paaiškinama, kad neteisėtos apklausos metu gauti parodymai negalės būti vertinami. Tokio išaiškinimo reikalavimas kildinamas iš proceso sąžiningumo principo [23, S. 52–53].

Gäfgen byloje keltas „pažeidimo tolimo poveikio“ kitoms įrodinėjimo priemonėms (vok. *Fernwirkung*) klausimas. Po neteisėtos įtariamojo apklausos buvo surastas aukos lavonas, svarbūs daiktai kaip įrodymai, atlikti jų tyrimai. Kilo problema, ar šios įrodinėjimo priemonės gali būti naudojamos procese. Dar prieš šią bylą Vokietijos teisės literatūroje buvo išsakomos trys skirtingos nuomonės dėl pažeidimo įtakos pripažįstant kitus duomenis įrodymais, juos vertinti. Pirmą nuomonę – poveikis kitoms įrodinėjimo priemonėms turi būti pripažįstamas. Nuomonė daugiausiai pagrįsta teisės literatūroje plačiai išpopuliarinta amerikietiška „užnuodyto medžio vaisių“ (*fruit of poisonous tree*) doktrina, labiausiai išplėtotą 1963 m. byloje *Wong Sun v. JAV* [12, p. 272–273]⁸. Primintina,

⁸ *Wong Sun* bylos aplinkybės buvo tokios: Kovos su narkotikais federalinio padalinio pareigūnai įsiveržė į Toy butą, neturėdami tam teisinio pagrindo; Toy čia pat buvo apklaustas ir nurodė, kad Yee pardavinėja narkotikus; pareigūnai iš karto nuvyko pas Yee, pas jį buvo rasta heroino; Yee iš karto paaiškino, kad su prekyba narkotikais yra susiję Toy ir Wong Sun; Wong Sun buvo areštuotas, bet greitai paleistas, po kelių dienų Wong Sun buvo apklaustas, per apklausą prisipažino, bet prisipažinimo nepasirašė. Nagrinėdamas šią bylą JAV Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad 1) Toy parody-

kad pagal šią doktriną pažeidimas, padarytas atliekant pirmą įrodymų rinkimo veiksmą, užkerta kelią panaudoti ir kitus įrodymus, susijusius su pirmu įrodymu, nes „užnuodyto medžio vaisiai taip pat yra nuodingi“. Vėlesnėje JAV teismų praktikoje vis dėlto buvo nuspręsta, kad „užnuodyto medžio“ taisyklė turi išimčių⁹.

Autoriai, kurie pasisako už „tolimąjį poveikį“ (t. y. už kuo dažnesnį „užnuodyto medžio“ taisyklės taikymą), tvirtina, kad, nepripažinus tokio poveikio, BPK įtvirtinti draudimai neturi prasmės, nes draudimų tikslas nebūtų pasiektas, o netgi, atvirkščiai, tokiu būdu tarsi būtų įteisintas raginimas naudoti netinkamus metodus tinkamiems įrodymams gauti. Tiesa negali būti nustatoma bet kokia kaina. Būtų nesąžininga, jei valstybei būtų leidžiama naudoti įrodymus, tiesiogiai gautus pažeidžiant pačios valstybės nustatytas įrodinė-

jimo taisykles. Pažeidimo poveikis kitoms įrodinėjimo priemonėms turi būti pripažįstamas remiantis valstybės savęs ribojimo ir savęs suvaržymo idėja [22, S. 467].

Antra nuomonė – pažeidimas nedaro jokio poveikio kitoms įrodinėjimo priemonėms. Argumentai: baudžiamosios politikos įgyvendinimo būtinybė ir tai, kad neįmanoma nustatyti, ar tas pats įrodymas negalėjo būti gautas kitu geru keliu.

Trečia, vyraujanti ir teismų praktika atitinkanti nuomonė, kaip įprasta, siūlo tarpinį sprendimą – dėl poveikio turi būti sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į saugotinus individualius interesus ir baudžiamojo persekiojimo interesus (juos palyginant). Taip pat kaip ir sprendžiant, ar galima panaudoti pirminį įrodymą, turi būti žiūrima, kokio intensyvumo yra įsiskverbimas į žmogaus teises ir koks nusikalstamos veikos, kurią siekiama išsiaiškinti, svoris (vok. *Abwägungslehre*). Sprendimas turi būti priimamas įvertinus pažeidimo kokybę ir intensyvumą. Nagrinėjanti *Gäffen* byla Vokietijoje buvo vadovaujama paskutiniąja nuomone – teismas, apsvarstęs aplinkybes, nusprendė, kad kitų įrodinėjimo priemonių nepripažinimas įrodymais būtų neproporcingas [23, S. 55–57]. EŽTT Didžiosios kolegijos išvada dėl sąžiningo proceso principo nepažeidimo leidžia daryti prielaidą, kad interesų sulyginimo teorija EŽTK požiūriu gali būti tinkama.

Iš esmės sutinkant su EŽTT argumentais galima daryti apibendrinamąją išvadą, kad grasinimai, kankinimai, žiaurus ar kitoks nežmoniškas elgesys visais atvejais eliminuoja tokiais būdais gautus duomenis kaip įrodymus. Antra vertus, netinkamas teisės saugos pareigūnų elgesys proceso

mai dėl nelegalaus įėjimo į jo būstą negali būti vertinama; 2) pas Yee rasti narkotikai yra „užnuodyto medžio vaisiai“ ir negali būti naudojami kaltinant Toy ir Wong Sun; Wong Sun prisipažinimas taip pat yra neleistinas įrodymas, nes kyla iš neteisėto Wong Sun arešto. Pats terminas „užnuodyto medžio vaisiai“ pirmą kartą JAV teismo sprendime buvo paminėtas 1939 m. – autorystė priskiriama teisėjui Frankfurterui.

⁹ 1) Dviejų kelių išimtis (angl. *two paths*) – jei yra du būdai gauti informaciją, vienas iš jų geras, tai viskas tvarka; čia vėlgi galimos dvi situacijos: a) kitas kelias vėliau yra panaudojamas ir b) naudoti kitą kelią nebuvo jokių kliūčių; pavyzdžiui, kratos rezultatai gali būti remiamasi, jei pareigūnai galėjo gauti leidimą kratai (angl. *Warrant*), bet ji gavo tik po kratos – (angl. *actual clean path*), kitas geras kelias yra išnaudotas arba (angl. *hypothetic clean path*) yra didelė tikimybė, kad kitas geras kelias galėjo būti panaudotas; 2) neišvengiamo suradimo išimtis (angl. *inevitable discovery*), pavyzdžiui, nesilaikant Mirandos taisyklių atliktos apklausos metu sužinoma lavono paslėpimo vieta – duomenimis galima remtis, jei policija galėjo surasti lavoną ir be „blogos“ apklausos; 3) „dėmės išvalymo“ išimtis (angl. *purged taint*) tarp pažeidimo ir vertintino įrodymo užfiksavimo yra tarpiniai veiksmai, atlikti nepadarant pažeidimų – įrodymas gali būti vertinamas.

metu nereiškia, kad byloje negali būti priimtas kaltinamasis nuosprendis, jei proceso metu yra surinkti duomenys, kuriuos renkant jokie neleistini veiksmai nebuvo atlikti. Proceso nutraukimas draudimo atlikti smurtinius ar nežmoniškus veiksmus pažeidimo atvejais yra galimas, jei padarytas pažeidimas yra itin intensyvus ir traukto baudžiamojon atsakomybėn asmens nubaudimas neatitiktų proporcingumo ir kitų fundamentalių principų. Išteisinamojo nuosprendžio priėmimas arba proceso nutraukimas tokioje situacijoje būtų galimas ir dėl kaltę pagrindžiančių įrodymų trūkumo, kai atmetus su smurtiniais (nežmoniškais) veiksmais susijusius duomenis, neliktų pakankamai duomenų, leidžiančių daryti neabejotinas išvadas apie nusikaltamos veikos padarymo aplinkybes ir asmens kaltę.

3. *Nemo tenetur* principo pažeidimas atliekant prievartinio pobūdžio veiksmus – EŽTT Didžiosios kolegijos 2006 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Jalloh prieš Vokietiją*

Priešingai nei *Gäfgen* byloje, EŽTT Didžiosios kolegijos 2006 m. liepos 11 d. sprendime¹⁰ byloje *Jalloh prieš Vokietiją*

ja buvo nustatyta, kad pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį buvo pažeista ir 6 straipsnio 1 dalis, garantuojanti teisę į sąžiningą procesą. Tačiau tokia išvada nėra suformuluota kaip universali taisyklė, o padaryta įvertinus konkrečias bylos aplinkybes: policijos pareigūnų sulaikomas asmuo, kuris buvo įtariamas narkotikų prekyba, nurijo burnoje laikytą plastikinį paketuką; prokuroras nurodė duoti įtariamajam vėmimą skatinančių priemonių. Įtariamasis atsisakė geranoriškai vykdyti tokį nurodymą, todėl nurodymas buvo vykdomas prievarta – keturi policijos pareigūnai laikė įtariamąjį, o medicinos darbuotojas tuo metu per nosį įkišo skrandžio zondą, o per jį suleido būtinus medikamentus¹¹; išventame paketuکه buvo rasta 0,2182 g kokaino. Pareiškime EŽTT pareiškėjas nurodė, kad po procedūros jis tris dienas galėjo valgyti tik sriubą, o kraujavimas iš nosies truko ilgiau kaip dvi savaites. Jokių medicininių dokumentų, pagrindžiančių šiuos teiginius, nebuvo pateikta. Nepaisant to, EŽTT nustatė, kad pareiškėjo atžvilgiu buvo elgiamasi nežmoniškai ir žeminančiai (EŽTK 3 straipsnio pažeidimas¹²), o procese panaudojant kaip įrodymą tokiu būdu surastus narkotikus buvo pažeista pareiškėjo teisė pačiam nekaltinti savęs¹³ (EŽTK 6 straipsnio

¹⁰ Sprendimas pasižymi gausa atskirųjų nuomonių, kuriose iš dalies pasisakoma už dar griežtesnį tirtos situacijos kaip neatitinkančios EŽTK vertinimą. Vokietijoje šis sprendimas sukėlė diskusiją ne vien dėl to, kad pati byla pralaimėta EŽTT, bet ir dėl fakto, kad Vokietijos Federalinis Teismas buvo atsisakęs priimti bylą nagrinėti pagal individualų skundą, kaip pagrindą nurodydamas tai, kad byloje neišnaudotos nacionaliniuose įstatymuose numatytos gynybos priemonės. Todėl kilo klausimas, kodėl gerokai labiau bylomis apkrautas EŽTT bylą sprendė, nepriekaištaudamas dėl nacionalinių gynybos priemonių neišnaudojimo, o Federalinis Konstitucinis Teismas to nedarė.

¹¹ EŽTT sprendime nurodyti medikamentų pavadinimai – *Ipecacuanha* ir *Morphiumderivat Apomorphin*.

¹² Remdamasis ankstesne savo praktika EŽTT pakartojo teiginius apie nežmoniško ir žeminančio elgesio turinį: nežmoniškas elgesys yra tada, kai yra sukeliamos fizinės ir psichinės kančios, kurios dėl mažesnio intensyvumo nelaikytinos kankinimu; žeminantis orumą elgesys – tai baimės, skausmo, menkavertiškumo jausmų sukėlimas, dėl ko pažeidžiama asmens garbė, palaužiamas asmens fizinis ir moralinis pasipriešinimas.

¹³ EŽTK tekste tokia kaltinamojo teisė nėra įtvirtinta *expressis verbis*, bet traktuojama kaip teisės į sąžiningą (teisingą) procesą sudedamoji dalis. Aptariama byla yra įdomi ir tuo aspektu, kad teisės nekaltinti savęs

1 dalies pažeidimas). Vokietijos Vyriausybės argumentai, kad priemonės taikymas, kuris buvo atliktas laikantis Vokietijos BPK nustatytų taisyklių, buvo būtinas ir dėl to, kad narkotikai, ilgai būdami įtariamojo skrandyje, galėjo pakenkti įtariamajo sveikatai, nebuvo pripažinti pateisinančiais teisės saugos pareigūnų elgesį.

EŽTT nors ir nurodė, kad medicininių priemonių naudojimas, įrodinėjimo procese taikomi prievartinio pobūdžio įsibrovimai į asmens kūną, pavyzdžiui, kraujo mėginių paėmimas, visais atvejais negali būti vertinami kaip EŽTK 3 ir 8 straipsnių pažeidimas, tačiau konstatavo, kad kiekvienu atveju tokioms priemonėms taikyti yra būtinas įtikinamas pagrindimas. Nagrinėjamoje byloje EŽTK 3 straipsnio pažeidimas motyvuojamas tokiais argumentais:

- 1) prekyba narkotikais yra sunki nusikalstama veika, tačiau šiuo atveju narkotikai buvo laikomi burnoje, todėl buvo aišku, kad narkotikų kiekis negali būti didelis; juos surasti buvo galima sulaukus, kol jie natūraliai pasišalins iš organizmo, kaip kad ir būtų buvę daroma daugelyje kitų Europos Tarybos valstybių;
- 2) medikamento vartojimas per skrandžio zondą buvo pavojingas sveikatai, nes tokios procedūros taikymo metu yra buvę mirtimi pasibaigusios atvejų ir daugelyje Europos Tarybos valstybių kaip ir Vokietijos žemių taikyti tokias procedūras yra atsakyta;

pažeidimas nustatytas ne dėl vertimo duoti parodymus, o dėl panaudoto neleistino būdo surandant daiktinius įrodymus. Šiuo požiūriu EŽTT sprendimas yra vertinamas kaip pateikiantis šiuo klausimu naujus išaiškinimus [16].

3) skrandžio zondo įkišimas laikant keturiems policininkams pareiškėjui sukėlė skausmą ir baimę; vėmimas stebint pašaliniam žemino pareiškėją;

4) pareiškėjas nemokėjo vokiškai ir tik silpnai kalbėjo angliškai, todėl negalėjo gydytojui atsakyti į būtinus klausimus nustatant galimą riziką sveikatai.

EŽTT nuomone, tą patį rezultatą buvo galima gauti taikant švelnesnes priemones.

EŽTK 6 straipsnio pažeidimą EŽTT konstatavo nurodydamas, kad minėtas straipsnis saugo asmenis ne tik nuo prievartos gaunant prisipažinimą, bet ir nuo visų veiksmų, kuriais palaužiama asmens valia ir jis priverčiamas kaltinti pats save. Procesas tampa *neteisingu (nesąžiningu)*, jei pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį gauti duomenys procese tampa svarbiais įrodymais. Įrodymai, kurie gaunami pažeidžiant kaltinamojo teisę nekaltinti pačiam savęs, procese negali būti vertinami. Čia įdomu atkreipti dėmesį į tai, kad EŽTK 6 straipsnio 1 dalies tekste apie teisę nekaltinti savęs tiesiogiai nėra kalbama. Tokia teisė pripažįstama („nustatoma“) aiškinant šioje konvencijos normoje įtvirtinto teisingo (sąžiningo) proceso principo turinį. Aiškinant šį principą neabejojama, kad tūkstantmečių istoriją turinti teisinė nuostata *nemo tenetur se ipsum accusare* (niekas negali būti verčiamas kaltinti pats save) yra viena iš kertinių sąžiningo (teisingo) proceso sąlygų, tačiau įprastai yra suvokiama, kad jis saugo nuo vertimo duoti parodymus prieš save. Aptariamas EŽTT sprendimas reikšmingiausias dėl naujo *nemo tenetur* principo aiškinimo – akivaizdžiai pasisakyta už

platesnę *nemo tenetur* principo sampratą – EŽTK 6 straipsnio 1 dalį pažeidžia ne tik bandymai neteisėtais būdais gauti traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens parodymus, bet ir kitokie prievartinio pobūdžio veiksmai, kurių metu iš kaltinamojo gaunami jį kaltinantys duomenys.

Šiuo EŽTT sprendimu nėra paneigiama traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens pareiga susitaikyti su jo atžvilgiu įrodinėjimo tikslais taikomomis prievartos priemonėmis, tačiau pagal EŽTT, taikant prievartos priemones, negali būti peržengtos EŽTK 3 straipsnio nubrėžiamos ribos, t. y. su asmeniu negali būti elgiamasi nežmoniškai ar žeminamas jo orumas. Iš aptariamo EŽTT sprendimo galima manyti, kad ne bet kokie netinkamai atlikti prievartinio pobūdžio veiksmai turi būti vertinami kaip teisės nekaltinti pačiam savęs pažeidimas. Kad toks pažeidimas nebūtų padaromas, priimant sprendimą dėl prievartinio pobūdžio veiksmų taikymo, siūloma įvertinti tokius veiksmus: prievartos priemonės rūšis ir taikymo apimtį, visuomeninio intereso išaiškinti nusikalstamą veiką ir nubausti kaltininką svorį, galimas gynybos nuo atliekamų veiksmų priemonės, gautų taikant prievartą duomenų panaudojimą [16, S. 245]. Vis dėlto pati idėja, kad asmuo gali kaltinti pats save ne vien tik būdamas priverstas duoti parodymus, bet ir priverstas patirti kitokio pobūdžio prievartą, kelia tam tikrų abejonių.

Aptariamame EŽTT sprendime vėlgi nėra atsakymų į abstraktesnius klausimus. Sprendimo motyvai kritikuojami dėl itin glaudžių sąsajų su konkrečiu atveju nustatytomis aplinkybėmis [24, S. 3541]. Teismas kategoriškai nepasisakė, kad vėmimą skatinančių medikamentų davimas visais

atvejais turėtų būti vertinamas kaip EŽTK pažeidimas. Todėl lieka neaišku, ar galėtų būti konstatuojamas pažeidimas, jei, pavyzdžiui, tokiu būdu būtų surastas didesnis narkotikų kiekis, pati procedūra būtų atlikta geriau įvertinus galimą riziką. Manytina, kad itin būtinais, neatidėliotinais atvejais tokios priemonės taikymas EŽTK požiūriu galėtų būti pateisinamas, tačiau įprastomis situacijomis vis dėlto yra būtina laukti narkotikų pašalinimo iš organizmo natūraliai.

Minėtame sprendime nėra ir kategoriško teiginio, kad visais atvejais bet kokie duomenys, kurie gauti kaip nežmoniškai ar žeminančio orumą pareigūnų elgesio rezultatas, negali būti vertinami kaip įrodymai. Tai galėtų būti aiškinama tuo, kad EŽTT nuolat pabrėžia, jog įrodymų priimtinumą pirmiausia reguliuoja nacionalinė teisė, ir pagal bendrą taisyklę vertinti jiems pateiktus įrodymus turi nacionaliniai teismai ir paprastai EŽTT susilaiko nuo kokių nors labai konkrečių įrodymų rinkimo ir vertinimo taisyklių suformulavimo. Vertinant sprendimą nurodoma, kad EŽTT pasisako prieš kūno „instrumentalizavimą“. Kai baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens kūno funkcijos naudojamos prieš to asmens valią, toks asmuo negali būti laikomas baudžiamojo proceso subjektu [16, S. 248].

EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimų *Gäfgen prieš Vokietiją* ir *Jaloh prieš Vokietiją* lyginimas leidžia daryti išvadą, kad jei svarbūs, lemiamą reikšmę kaltinamajam nuosprendžiui pagrįsti duomenys būtų gauti pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį, tokių įrodymų panaudojimas prieštarautų EŽTK 6 straipsniui, tačiau jei įrodymais tampa su pažeidimais tiesiogiai nesietini duomenys,

procesas kaip visuma nelaikomas nesąžiningu¹⁴.

4. Neefektyvus ikiteisminis tyrimas kaip EŽTK 3 straipsnio pažeidimas – EŽTT 2011 m. kovo 15 d. sprendimas byloje *Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą*

Naujausiame EŽTT sprendime, priimtame byloje prieš Lietuvą, EŽTK 3 straipsnio pažeidimas nustatytas dėl netinkamo skundų dėl patirto smurto ištirimo. Pareiškėjos teigė nukentėjusios nuo policijos pareigūnų konflikto, įvykusio gyvenamojo namo laiptinėje ir kieme. Policijos pareigūnams atvykus daryti tariamai vogtų daiktų poėmio įvyko susistumdymas tarp pareiškėjų, jų giminaičių, kaimynų ir pareigūnų. Dėl konflikto pradėti ikiteisminiai tyrimai prieš abi konflikto šalis buvo nutraukti. Nenustatyta nei kad pareigūnai buvo įžeisti ir jiems pasipriešinta, nei kad pareigūnai piktnaudžiavo tarnybiniais įgaliojimais. Pareiškėjų skundai dėl patirto smurto buvo atmesti. Galutinį sprendimą priėmė ikiteisminio tyrimo teisėjas, kurio priimta vieno puslapio nutartimi, EŽTT nuomone, iš esmės nebuvo atsakyta į pareiškėjų teiginius dėl pareigūnų piktnaudžiavimo.

Taigi EŽTK pažeidimas šioje byloje nustatytas iš esmės kitokiu aspektu nei

anksčiau aptartais atvejais EŽTT Didžiosios kolegijos išnagrinėtose bylose prieš Vokietiją, t. y. ne vien dėl to, kad valstybės pareigūnai netinkamai atliko proceso veiksmus, o ir dėl to, kad valstybės pareigūnai neįdėjo pakankamai pastangų būtiną išsamiai ištirti konfliktą. Būtų sveikintina, kad mūsų ikiteisminio tyrimo subjektai šį EŽTT sprendimą atidžiai išnagrinėtų ir suvoktų, jog tam tikrais atvejais ikiteisminio tyrimo nepradėjimas ar pernelyg greitas jo nutraukimas gali būti vertinamas kaip žmogaus teisių pažeidimas. Pareiškimai dėl smurtinių veiksmų atlikimo turi būti kruopščiai tiriami ir sprendimai dėl proceso baigties priimami tik išsiaiškinus visas reikšmingas aplinkybes. Antra vertus, EŽTT ne kartą, dažniausiai bylose prieš Rusiją ir Turkiją, yra pabrėžęs, kad neleistinus veiksmus atlikusių asmenų persekiojimas turi būtų greitas ir efektyvus, nes antraip justicijos sistema prarastų atgrasomąjį pobūdį [20, S. 3129].

Iš sprendimo *Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą* byloje taip pat yra aišku, kad ikiteisminio tyrimo nutraukimo atveju asmeniui, manančiam, kad ikiteisminis tyrimas yra nutrauktas nepagrįstai, turi būti garantuota teisė į efektyvią teisminę gynybą – teismo sprendimas, priimamas išnagrinėjus tokio asmens skundą, turi būti ne formalus, o pagrįstas aiškiais ir išsamiais argumentais. Aptariama EŽTT byla prieš Lietuvą turėtų būti analizuojama ir diskutuojant apie BPK nuostatų, reguliuojančių skundų nagrinėjimą ikiteisminio tyrimo stadijoje, tobulinimą. Bylos *Iljina ir Sarulienė prieš Lietuvą* sprendime pateikti išaiškinimai yra svarus argumentas grindžiant išvadą, kad proceso dalyvių teisė kreiptis į teismą dėl, jų manymu, neteisėtų

¹⁴ Lyginant šias bylas neatmestinas ir argumentas, kad skirtingas EŽTT Didžiosios kolegijos išvadas dėl sąžiningo proceso principo pažeidimo galėjo lemti ir skirtingas procesų „svoris“: *Gäfgen* byla buvo plačiai aptariama Vokietijos ir kitų valstybių žiniasklaidoje; Frankfurto prie Maino policijos pareigūnų elgesį manė esant teisingą net dalis teisininkų, todėl, tikėtina, kad EŽTT išvada apie sąžiningo proceso principo pažeidimą, reiškianti kliūtis nuteisti vaiko žudiką, visuomenėje būtų buvusi sutikta labai nepalankiai.

ikiteisminio tyrimo subjektų veiksmų ir sprendimų iš esmės negali būti siaurinama. Atkreiptinas dėmesys, kad ir naujausiame baudžiamojo proceso klausimais Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarime dar kartą priminta, kad „Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 30 straipsnio 1 dalį, reguliuojant baudžiamojo proceso santykius jokiais atžvilgiais negali būti pažeista Konstitucijoje įtvirtinta asmens teisė kreiptis į teismą; įstatymais baudžiamojo proceso santykiai turi būti reguliuojami taip, kad baudžiamojo proceso teisinių santykių subjektai, kurie mano, jog jų teisės pažeistos, turėtų teisę savo teises ginti teisme nepriklausomai nuo savo teisinio statuso baudžiamajame procese...“

Išvados

1. Smurtas, kankinimai ir kiti panašūs veiksmai yra absoliučiai draudžiami. Tokie veiksmai baudžiamajame procese negali būti pateisinti jokiais kilniais siekiais. Siūlymai įteisinti smurtinių veiksmų atlikimą tam tikrais ypatingais atvejais (o tai būtų įmanoma tik keičiant daugelį tarptautinių dokumentų) atmes-tini vien jau remiantis istorine patirtimi, rodančia, kad tokie veiksmai labai dažnai buvo naudojami prieš nekaltus asmenis. Tokie siūlymai nesuderinami su teisinėje valstybėje nekvestionuo-tina kiekvieno asmens subjektiškumo idėja.
2. Duomenys, gauti panaudojant smurtinio pobūdžio veiksmus ar grasinimus, negali būti pripažįstami kaltinamojo kaltę pagrindžiančiais įrodymais. Pri-tartina nuomonei, kad neleistinių veiksmų atlikimas ar grasinimai atlikti tokius veiksmus savaime nereiškia, jog byloje negali būti priimtas kaltinamasis nuos-prendis ir kad visas procesas laikytinas nesąžiningu. Neleistinių veiksmų įtaka kitiems bylos duomenims, kurie buvo gauti nenaudojant tokių veiksmų, turi būti nustatoma kiekvienu konkrečiu atveju.
3. Draudimas naudoti neleistinus veiksmus gali būti pažeidžiamas ne tik siekiant gauti parodymus, bet ir atliekant kitus proceso veiksmus. Neleistinas pavyzdžių lyginamajam tyrimui pa-ėmimas ar netinkamas kitų prievartinio pobūdžio veiksmų atlikimas prieš įtariamąjį EŽTT gali būti vertinami kaip draudimo versti kaltinti save pa-žeidimas. Toks *nemo tenetur* principo plėtimas kelia abejonių, o kol kas lieka laukti ir EŽTT jurisprudencija šiuo klausimu bus išplėtota.
4. Kiekvienu atveju esant pagrindui ma-nyti, kad galėjo būti atlikti neleistini prievartinio pobūdžio veiksmai, turi būti atliekamas išsamus, greitas ir efektyvus tyrimas. Asmenys, nukentėję nuo tokių veiksmų, turi teisę į teismi-nę gynybą, o pažeidimus padariusiems asmenims turi būti pritaikytos ne sim-bolinės, o realios padarytiems pažeidi-mams adekvačios sankcijos.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. balandžio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 4 dalies (2007 m. birželio 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2011, nr. 42-1985.

Europos žmogaus teisių teismo sprendimai

2. *Khan prieš Jungtinę karalystę* (Khan v. United Kingdom, no. 35394/97, judgment of 12 Mai 2000).
3. *Valašinas prieš Lietuvą* (Valašinas v. Lithuania, no. 44558/98, judgment of 24 July 2001).
4. *P. G. ir J. H. prieš Jungtinę Karalystę* (P. G. ir J. H. v United Kingdom, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001).
5. *Karalkevičius prieš Lietuvą* (Karalkevičius v. Lithuania, no. 53254/99, judgment of 7 April 2005).
6. *Savenkovas prieš Lietuvą* (Savenkovas v. Lithuania, no. 871/02, judgment of 18 November 2008).
7. *Jalloh prieš Vokietiją* (Jalloh v. Germany, no. 54810/00, judgment of 11 July 2006).
8. *Gäfgen prieš Vokietiją* (Gäfgen v. Germany, no. 22978/05, judgment of 1. Juni 2010).
9. *Iļjina ir Sarulienė prieš Lietuvą* (Iļjina, Sarulienė v. Lithuania no 32293/05 judgment of 15 March 2011).

Specialioji literatūra

10. BRUGGER, W. Vom unbedingten Verbot der Folter zum bedingten Recht auf Folter? *Juristenzeitung*, 2000, S.165, 171.
11. DRAKŠAS, R.; ir VALUTYTĖ, R. Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje. *Teisė*, 2009, t. 71.
12. EMANUEL, L.; ir KNOWLESS, S. *Criminal Procedure*. 19th Editon, 1998–1999, Larchmont, NY.
13. ERB, V. Notwehr als Menschenrecht. Zugleich eine Kritik der Entscheidung des LG Frankfurt am Main im „Fall Daschner“. *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 2005, Heft 11.

14. ESEER, R.; GAEDE, K.; ir TSAMBIKAKIS, M. Übersicht zur Rechtsprechung des EGMR in den Jahren 2008 bis Mitte 2010 – Teil I. *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 2011, Heft 2.
15. JEROUSCHEK, G. Gefahrenabwehrungsfolter – Rechtsstaatliches Tabu oder polizeirechtlich legitimer Zwangseinsatz. *Juristische Schulung*, 2005, Heft 4, S. 297–302
16. GAEDE, K. Ungehobene Schätze in der Rechtsprechung des EGMR für die Verteidigung? Argumentationspotentiale und Verteidigungschancen des Art. 6 EMRK. S.35. In HRRS – Festgabe für Gerhard Fezer – www.hrr-strafrecht.de.
17. GAEDE, K. Deutscher Brechmitteleinsatz menchenrechtswidrig: Begründungsgang und Konsequenzen der Grundsatzentscheidung des EGMR im Fall Jalloh. Entscheidungsrezension zum Urteil der Grossen Kammer des EGMR Nr. 5481/00 vom 11.7.2006 zu ART. 3 und 6 EMRK (EGMR HRRS2006 Nr.562). In www.hrr-strafrecht.de , S.245, Heft 7 2006.
18. GEBAUER, P. Zur Grundlage des absoluten Folterverbots. *Neue Zeitschrift für die Verwaltung*, 2004, Heft 14.
19. GOETZ, H. Das Urteil gegen Daschner im Lichte der Werteordnung des Grundgesetzes. *Neue Juristische Wochenschrift*, 2005, Heft 14, S. 953–957.
20. GRABENWARTER, Ch. Androhung von Folter und faires Strafverfahren – Das (vorläufig) letzte Wort aus Straßburg. *Neue Juristische Wochenschrift*, 2010, Heft 27.
21. HASSEMER, W. Unverfügbares im Strafpozeß. In *Rechtsstaat und Menschenwürde. Festschrift für W. Maihofer zum 70. Geburtstag*. Frankfurt a. M., 1988.
22. KÜHNE, H. Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrecht. 6. Auflage. Heidelberg, 2003.
23. SALIGER, F. Absolutes im Strafprozeß? Über das Folterverbot, seine Verletzung und die Folgen Verletzung. *Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2004, Heft 1 (116).
24. SCHUHR, J. C. Brechmitteleinsatz als unmenschliche und erniedrigende Behandlung. *Neue Juristische Wochenschrift*, 2006, Heft 49.

ABSOLUT VERBOTENE METHODE IM STRAFPROZESS

Gintaras Goda

Zusammenfassung

Der Aufsatz vertritt die Meinung dass die Folter, Quälerei und Drohungen unter keinen Umständen zulässig sei. Nach der Terrorakten von 11. September 2001 und einigen spektakulären Strafverfahren ausgesagte Argumentation für präventive Folter ist mit dem Rechtsstaatsprinzip nicht vereinbar. Die Foltern, Drohungen usw. verletzen die Menschenwürde und kann nicht als zulässige Mittel in Ausnahmefällen anerkannt. Gesetzliche Regelung solchen Maßnahmen ist prinzipiell unmöglich z. b. zulässige Maß von Foltern zu bestimmen. Der Aufsatz zustimmt der herrschende Meinung dass die menschliche Geschichte die Bedrohlichkeit solchen Methoden zeigt. Unverfügbares im Strafprozess soll und weiter Unverfügbares bleiben.

Von der Urteilen des Großen Kammern EGMR in Sachen *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment of 11 July 2006 und *Gäffen v. Germany*, no. 22978/05, judgment of 1. Juni 2010 ist Schluss zu ziehen dass nicht in allen Fällen die Verletzung

der Artikel 3 der EMRK bedeutet dass ganze Strafverfahren unfair war. Die Anwendung durch der Artikel 3 der EMRK verbotene Methoden gegen den Beschuldigten die Möglichkeit der Verurteilung nicht immer ausschließt. Im Aufsatz ist die Meinung geäußert dass die Rechtsprechung des EGMR als Argument gegen die Erweiterung der amerikanischen Doktrin "*Fruit of poisonous tree*" in Europa anzuwenden ist. Die Auslegung *nemo tenetur* Prinzips im Urteil *Jalloh v. Germany* ist zu weit und zweifelhaft.

Das Urteil EGMR von 15. März 2011 in Sache *Ilyina ir Sarulienė v Lithuania* zeigt dass Litauen Problem "*lack of effective investigation*" bei der Feststellung ob die Tätigkeit der Verfolgungsorgane mit der Artikel 3 der EMRK vereinbar ist hat. Dieses Urteil soll für die Beamten von der Verfolgungsorgane klar machen wie in der Zukunft die Anträge über die Anwendung von verbotene Methoden im Strafprozess zu ermitteln sind.

[teikta 2011 m. birželio 2 d.

Priimta publikuoti 2011 m. birželio 15 d.